

Privaatdocenten naar Belgisch model.

*De zoektocht naar een opleiding voor hoogleraren
in de negentiende eeuw*

Pieter DHONDT

In de loop van de negentiende eeuw werden talrijke systemen uitgeprobeerd om de toekomstige hoogleraren voor te bereiden op hun nieuwe taak. Twee uitgangspunten stonden hierbij centraal. Ten eerste moest hen de kans worden geboden voldoende onderwijservaring op te doen en ten tweede kregen ze er in toenemende mate een wetenschappelijke opdracht bij. Zeker in de tweede helft van de eeuw speelden hoogleraren in opleiding een cruciale rol bij de transformatie van een universiteit als beroepsschool naar een universiteit waar wetenschappelijk onderzoek een essentiële plaats had verworven in het takenpakket.

Nauw hiermee verbonden was de discussie over de procedure bij nieuwe benoemingen en bevorderingen. Napoleon en de *grand-maitre* van de *Université Impériale* opteerden ervoor om in de Zuid-Nederlandse departementen net als in de rest van het Franse rijk de beste kandidaten te selecteren via een openbare wedstrijd. De Nederlandse overheid schoof de benoemingsmacht in de handen van de koning via het college van curatoren, maar het Franse *concours* bleef veel aanhangers vinden als zijnde een eerlijke en onpartijdige methode.

Toch werd al snel een derde optie naar voor geschoven, namelijk een wedstrijd op langere termijn door de overname van het Duitse systeem van privaatdocenten. Deze waren als zelfstandigen

verbonden aan de universiteit en konden in volledige vrijheid één of meerdere colleges doceren (al dan niet in concurrentie met de andere docenten) en deze onderwijslast combineren met wetenschappelijk onderzoek. De toekomstige hoogleraren kregen hiermee een uitstekende pedagogische en wetenschappelijke opleiding en voor de regering vergemakkelijkte het de keuze bij eventuele vacatures¹. Ondanks het initiële enthousiasme zou het echter onmogelijk blijken het systeem ongewijzigd over te nemen aan de Belgische universiteiten en moest er op zoek worden gegaan naar "un système intermédiaire" zoals de Gentse rector Floribert Soupart het in 1878 noemde².

DE BEPERKTE RECHTEN VAN *PROFESSEURS SUPPLÉANTS* IN DE FRANSE PERIODE

Na de afschaffing van de Leuvense universiteit in 1797 ontstonden heel geleidelijk en voor een groot deel op initiatief van particulieren nieuwe instellingen voor hoger onderwijs in de Zuidelijke Nederlanden. Eerst werden medische scholen opgericht in Brussel, Antwerpen, Gent en Luik, nadien volgde de Brusselse rechtsschool. Vanaf 1806 trachtte de Franse overheid alle scholen en alle onderwijsniveaus te concentreren in één Keizerlijke Universiteit, die was onderverdeeld in 27 academies (één per hof van beroep). In uitvoering hiervan werden vier jaar later twee academies opgericht in de Belgische departementen, één in Brussel en één in Luik. Deze oefenden niet alleen het toezicht uit op alle lagere en middelbare scholen in hun ambtsgebied, maar boden tegelijkertijd hoger onderwijs aan. De bestaande rechtsschool werd omgevormd tot

1. A. Busch, *Die Geschichte des Privatdozenten. Eine soziologische Studie zur grossbetrieblichen Entwicklung der deutschen Universitäten* (Stuttgart: Enke 1959).

2. F. Soupart, "Discours prononcé le 14 octobre 1878, dans la séance d'ouverture solennelle des cours de l'université de Gand", in: P. van Humbeek, *Situation de l'enseignement supérieur donné aux frais de l'état. Rapport triennal présenté aux chambres législatives, le 19 juillet 1881, par M. le Ministre de l'Instruction publique. Années 1877, 1878 et 1879* (Brussel: Gobbaerts 1882), p. 82.

rechtsfaculteit en samen met de medische scholen geïntegreerd in de academie en aangevuld met de faculteiten letteren en wetenschappen³.

In theorie konden zowel in de drie faculteiten als in de medische scholen *professeurs suppléants* worden benoemd. Deze sprongen in als vervanger bij ziekte of onverwachts overlijden van één van de hoogleraren. In de praktijk vond dit principe echter alleen, en dan nog in zeer beperkte mate, navolging aan de Brusselse rechtsfaculteit, die ongetwijfeld het best functioneerde van alle hogere onderwijsinstellingen in de Franse periode⁴. Een opstapje naar het professoraat was het echter niet aangezien bij elke nieuwe vacature een openbare wedstrijd werd uitgeschreven waar in principe, mits enkele beperkingen, iedereen aan kon deelnemen. Weliswaar bestond één van de proeven in een dergelijke wedstrijd uit het geven van een publiek college zodat enkele jaren ervaring als suppleant de slaagkansen natuurlijk wel verhoogden.

Zuiver wettelijk gezien konden de *professeurs suppléants* naast hun taak als vervanger ook privé-lessen aanbieden, mits toestemming van het bestuur van de Keizerlijke Universiteit, zijnde de *grand maître* als afgevaardigde van keizer Napoleon zelf. Ook de vastbenoemde hoogleraren probeerden dikwijls extra privé-lessen op te starten om op die manier hun karig loon enigszins aan te vullen. Op initiatief van de Parijse *conseil de discipline et d'enseignement*⁵ ontspoon zich hierover rond 1807 een levendig debat, waarbij de mening werd gevraagd van alle raden. Allen maakten ze het onderscheid tussen privé-lessen over

3. R. Boudard, "Expériences françaises dans l'Europe napoléonienne: l'Université Impériale dans les départements belges entre 1801 et 1814", in: *Francia. Forschungen zur westeuropäischen Geschichte*, 22 (1995), nr. 2, pp. 133-151 en 23 (1996), nr. 2, pp. 145-198 en P. Dhondt, "La situation précaire de l'enseignement supérieur dans les départements belges entre 1797 et 1815", in: *Belgisch Tijdschrift voor Filologie en Geschiedenis / Revue belge de Philologie et d'Histoire*, 82 (2004), nr. 4, pp. 935-967.

4. F. Stevens, "Het rechtsonderwijs in de Zuidelijke Nederlanden in het begin van de negentiende eeuw", in: J.-M. Cauchies (ed.), *Enseignement et droit* (Centre de Recherches en Histoire du droit et des Institutions. Cahier 9) (Brussel: Facultés Universitaires Saint-Louis 1998), pp. 119-152 en G. Bigwood, "L'école puis la faculté de droit de Bruxelles, 1806-1817", in: *Revue de l'Université de Bruxelles*, (1922-1923), pp. 273-315.

5. Een adviesraad verbonden aan elke rechtsschool, bevoegd voor onderwijsvragen, samengesteld uit vertegenwoordigers van de gerechtshoven uit het ambtsgebied van het betreffende hof van beroep.

andere onderwerpen dan de verplichte en publiek toegankelijke lessen en privé-lessen over onderwerpen die wel aan bod kwamen in de publieke lessen.

De Brusselse raad vond het geen probleem dat privé-lessen van de eerste soort werden georganiseerd, op voorwaarde dat de reglementaire lessen hier niet onder leden. De tweede soort lessen moest worden verboden, zowel voor de vastbenoemde hoogleraren als voor de suppleanten, al kon via dergelijke lessen meer achtergrondinformatie worden aangeboden. Indien de lessen werden gegeven door de suppleanten bestond echter het risico dat zaken werden aangeleerd die tegenstrijdig waren met hetgeen de hoogleraren in de publieke lessen vertelden⁶. Indien ze werden gedoceerd door de hoogleraren zelf, was het gevaar te groot dat de voorgeschreven lessen zouden worden verwaarloosd. Meer nog vreesde de raad een oneerlijke behandeling van de studenten bij het examen. Om te slagen zou men indirect worden verplicht de privé-lessen bij te wonen. Dit zou erop neerkomen dat de studenten, via het betalen van de hoge inschrijvingsgelden voor deze lessen, hun diploma zouden afkopen, wat dan herinnerde aan praktijken die bestonden aan de Oude Universiteit van Leuven en dus ten allen prijze moest worden vermeden.

De raad opperde het idee om de suppleanten geen examens meer te laten afnemen wat het voor hen wel mogelijk zou maken privé-lessen te organiseren. In dat geval konden de suppleanten de aan- of afwezigheid of de resultaten van de betreffende student in de privé-lessen niet meer in rekening brengen op de examens. Er waren echter slechts twee suppleanten, terwijl de vraag bij de studenten naar dergelijke achtergrondlessen volgens de raad redelijk groot was. Daarom "chaque école de droit pourrait autoriser un certain nombre de jeunes gradués qui auraient fait preuve d'une grande capacité et qui se destineraient à la carrière de l'enseignement à donner des leçons privées à ceux qui en demanderaient. Par là se formerait près de chaque école de droit un espèce de pépinière qu'un jour fourniront de bon professeurs"⁷.

6. Brussel, Algemeen Rijksarchief: T272-4: *Conseil de discipline et d'enseignement à l'inspecteur Beyts* (Brussel 17-12-1806).

7. Brussel, Algemeen Rijksarchief: T272-4: *Conseil de discipline et d'enseignement à l'inspecteur Beyts* (17-12-1806).

De motivatie om privé-lessen te organiseren was hiermee verschoven van hoofdzakelijk financiële overwegingen naar het beantwoorden aan de vraag van de studenten naar meer achtergrondinformatie. De bestuurders van de Keizerlijke Universiteit, die een zeer praktische en zuiver beroepsgerichte invulling van het onderwijs nastreefden, zagen het nut van dergelijke lessen niet in en hun besluit was dan ook heel eenvoudig, namelijk "qu'il soit interdit explicitement aux professeurs et aux suppléants des facultés de droit de donner des cours particuliers, ou des répétitions particulières sur des matières, soit identiques, soit analogues aux objets de leurs leçons publiques"⁸. Privélessen die geen betrekking hadden op de leerstof uit de publieke lessen mochten in principe wel worden gegeven, mits een afzonderlijke toestemming hiervoor. Een dergelijke toestemming werd echter slechts zeer uitzonderlijk verleend zodat de *professeurs suppléants* in de praktijk bijna uitsluitend taken als vervanger kregen toegewezen⁹.

De val van Napoleon betekende ook het einde van de *Université impériale* en van de twee Zuid-Nederlandse academies. De Brusselse faculteiten letteren en wetenschappen verdwenen al stilzwijgend van het toneel in 1814 door de vlucht van de toenmalige Franse rector Maurice Ranc naar zijn geboorteland. Hetzelfde gebeurde met de faculteit wetenschappen en de geneeskundige school in Luik. De benoeming van François Percelat tot rector aan de academie van Rouen in september 1814 betekende de ondergang voor de Luikse academie. Ongeveer de helft van de hoogleraren zouden in 1817 worden benoemd respectievelijk aan de faculteit wetenschappen en de faculteit geneeskunde van de Luikse rijksuniversiteit. De Brusselse rechtsfaculteit hield het nog een tijdje langer uit. Ze sloot pas in september 1817 definitief de deuren. In dat jaar openden de rijksuniversiteiten van Leuven, Gent en Luik als nieuwe instellingen voor het hoger onderwijs hun deuren.

8. Parijs, Archives Nationales: F17/2102: J.F. Beyts, *Rapport officiel de l'inspection de la faculté de droit de Bruxelles. Tournée 1809* (Brussel 04-09-1809).

9. Vervangingen zelf kwamen tamelijk veel voor angezien een behoorlijk aantal hoogleraren hun loon probeerden aan te vullen door een praktijk als jurist of advocaat. Dit was uiteraard niet naar de zin van de officiële inspectie, maar ondanks regelmatige vermaningen slaagde deze er niet in er veel aan te veranderen.

HET GEBREK AAN INSPRAAK BIJ BENOEMINGEN EN AAN VRIJHEID VOOR LECTOREN

In het najaar van 1815 had koning Willem I de commissie De La Hamaide¹⁰ opgericht die hem moest adviseren bij de oprichting en de organisatie van de universiteiten in de Zuidelijke Nederlanden. Concreet hield haar taak de voorbereiding in van een reglement op het hoger onderwijs. Ze diende haar werk zoveel mogelijk af te stemmen op het reglement van toepassing in de noordelijke provincies, dat enkele maanden voordien was afgekondigd¹¹. De commissie en de Nederlandse regering verschilden op talrijke fundamentele punten gronding van mening. De Nederlandse overheid verweet de commissie teveel inspiratie op te doen in Frankrijk. Tegelijkertijd kreeg ze zelf het verwijt een te vernieuwende Duitse invulling te willen geven aan het nieuwe organieke besluit. Hoewel het reglement in de eerste plaats was bedoeld als een terugkeer naar het Ancien Régime (bijvoorbeeld met het Latijn als onderwijstaal), kwamen veel maatregelen als erg Duits en eigenlijk vooral als anti-Frans over.

Eén van die conflicten had betrekking op de benoeming van hoogleraren. De commissie volgde het Franse voorbeeld door een selectie van de beste kandidaat via een openbare wedstrijd te bepleiten. Volgens het nieuwe reglement op het hoger onderwijs uit 1816 lag het benoemingsrecht echter volledig in handen van de curatoren¹². Terwijl de commissie de benoeming van uitsluitend

10. Volgende leden maakten deel uit van de commissie: voorzitter De La Hamaide, advocaat-generaal bij het hooggerechtshof in Brussel, baron L.H. De Broeck, M.J. De Bast, kanunnik in Gent, J.F. Sentelet, docent aan de faculteit wetenschappen in Brussel, L.P. Rouillé en J.B. Lesbroussart, docenten aan de Brusselse letterenfakulteit.

11. B. Borghgraef - Van der Schueren, *De universiteiten in de Zuidelijke Nederlanden onder Willem I* (Mededelingen van de Koninklijke Academie voor Wetenschappen, Letteren en Schone Kunsten van België 35, 2) (Brussel 1973), pp. 11-13.

12. Het college van curatoren "zamengesteld uit vijf personen, even zeer onderscheiden door hunne zucht voor de letteren en wetenschappen, als door hunne stand in de maatschappij" vormde het hoogste bestuursorgaan van elke universiteit. Ze werden rechtstreeks benoemd door de Koning en vormden zo ook de verbinding tussen de universiteit en de regering. (*Reglement op de inrigting van het hooger onderwijs in de Zuidelijke Provinciën van het*

katholieke hoogleraren verkoos, wilde de protestantse regering hier absoluut niet van weten. Eveneens naar Frans model streefde de commissie naar volledig publiek toegankelijke lessen. In het reglement luidde het betreffende artikel veel beperkter: "Ter algemeene verspreiding van smaak en verlichting, zullen in die vakken, welke daarvoor vatbaar zijn, door de professoren openbare voorlezingen over het populair gedeelte hunner wetenschap gehouden worden."¹³ Wat het geven van privé-lessen betrof, opteeden de commissie en de regering wel eensgezind voor een gecontroleerde vrijheid. De curatoren moesten erop toezien dat de verplichte vakken niet werden verwaarloosd.

In de loop van de jaren 1820 bleven veel Zuid-Nederlandse intellectuelen tevergeefs het idee om hoogleraren te benoemen via een openbare wedstrijd verdedigen. "Le Gouvernement ne se fût-il pas montré plus grand et plus juste appréciateur du vrai talent, s'il eût fait appeler à un concours tous les Médecins qui se croyoient capables d'enseigner leur art," zo meende de Doornikse arts François Broquet¹⁴. Een benoeming via een *concours* verliep immers veel eerlijker, volgens Broquets collega-arts Philippe-Antoine Marcq. De ervaring had zogezegd uitgewezen dat de curatoren en de koning bij benoemingen te dikwijls voortgingen op de publieke reputatie van de betreffende persoon. Deze was nochtans meestal gebaseerd op de praktijk als arts of advocaat en een goede practicus was zeker niet automatisch ook een goede docent, aldus Marcq. Bovendien speelde toeval en vriendjespolitiek onvermijdelijk een belangrijke rol, terwijl in een openbare wedstrijd de selectie uitsluitend gebeurde op basis van de daadwerkelijke persoonlijke verdiensten van de kandidaten¹⁵. Ook de Leuvense academische senaat kantte zich tegen de te exclusieve macht van de curatoren bij benoemingen. Het college van curatoren zelf "[zag] er geen voordeel hoegenaamd voor de wetenschappen in, den Senaat over de voordragt van hoogleeraars te hooren," maar

Koninkrijk der Nederlanden (Den Haag: Algemeene 's lands drukkerij 1816), p. 122.)

13. *Reglement op de inrigting van het hooger onderwijs in de Zuidelijke Provinciën* (1816), p. 22.

14. F.E. Broquet, *Quelques réflexions sur l'état de la médecine en Belgique et notamment sur les lois et arrêtés qui en règlent l'enseignement et la pratique* (Doornik: Cambier [1818]), p. 14.

15. P.A. Marcq, *De l'état actuel de l'enseignement médical en Belgique et des moyens de l'améliorer* (Brussel: Demanet 1821), pp. 34-40.

verrassend genoeg volgde iets verder in het verslag: "Het ware mogelijk voordeeliger, de plaats van hoogleeraars te geven bij concours, zoo als bij de Fransche academien in gebruik is."¹⁶

Eens benoemd genoten de hoogleraren in theorie van een relatief grote, maar tegelijk erg gecontesteerde vrijheid. Het was voor de Zuid-Nederlandse elite blijkbaar moeilijk om de uiterst minutieuze controle op het onderwijs uit de Franse periode ineens helemaal los te laten. De Gentse hoogleraar Louis Vincent Raoul nam de verdediging van Willem I's beleid op zich: "Cette indépendance est utile au développement de leurs [les professeurs] moyens et au progrès des études; [...] elle tend à leur donner plus de considération"¹⁷. Bovendien was er zijns inziens voldoende controle door de curatoren.

Ook met betrekking tot het organiseren van particuliere lessen lag de controle in handen van de curatoren. De principiële beleidslijn hierin luidde dat "si les curateurs trouvent, sur l'avis de quelque faculté, un jeune docteur, dans quelque partie que ce soit, qui ait le goût et les talents nécessaires pour donner un cours ou une répétition de quelque science, ils sont libres de lui en accorder l'autorisation"¹⁸. Uiteraard mocht dit niet ten koste gaan van het verplichte curriculum. In de praktijk verkregen slechts weinig jonge doctors de toestemming om als lector dergelijke extra-universitaire lessen te doceren. Dikwijls betrof het vragen voor zeer praktische vakken, zoals bijvoorbeeld een cursus toegepaste wiskunde voor industriëlen in Luik, die volgens de curatoren niet pasten in het eerder op zuivere wetenschap gerichte programma¹⁹. Zij wilden immers breken met de uitsluitend op de beroepspraktijk gerichte invulling van de studies zoals in de Franse

16. Den Haag, Nationaal Archief: 2.04.01, 4205: *Het college van curatoren aan de minister voor het departement van de binnenlandse zaken, het onderwijs en de waterstaat* (Leuven 29-04-1824).

17. L.V. Raoul, *Exposition du système de l'enseignement public dans le Royaume des Pays-Bas par un professeur belge* (Doornik: Casterman 1817), p. 41.

18. O. Repelaer Van Driel, "Lettre au collège des curateurs de l'université de Liège, relative aux cours et répétitions que de jeunes docteurs demandent à donner dans l'une des quatre facultés (04-12-1817)", in: J.B. Nothomb (ed.), *Etat de l'instruction supérieure en Belgique. Rapport présenté aux chambres législatives, le 6 avril 1843* (Brussel: Devroye 1844), p. 332.

19. Luik, Universiteitsarchief: Secrétariat central 22: *Usage d'un local demandé pour un cours extra-universitaire* (Luik 16-01-1826).

periode en naar Duits voorbeeld meer aandacht besteden aan de theoretische en algemeen vormende wetenschap.

Terwijl de Zuid-Nederlandse intellectuele elite onmiddellijk na 1816 eerder terughoudend en met enige schrik reageerde op de vrijheid die in het reglement werd toegekend aan de hoogleraren, sloeg deze houding geleidelijk volledig om door het zeer voorzichtige en restrictieve beleid van de meeste colleges van curatoren. In de praktijk was er van deze vrijheid immers niet veel te merken, wel integendeel. Als gevolg hiervan ijverde onder meer de Leuvense academische senaat in 1824, weliswaar tevergeefs, voor een grotere vrijheid bij het organiseren van particuliere lessen door lectoren²⁰.

Alhoewel het de bedoeling was om via het benoemen van lectoren het klein aantal gewone hoogleraren enigszins op te vangen, kwam hier in de praktijk dus weinig van terecht²¹. Het tekort aan hoogleraren was misschien wel de meest geuite klacht uit de Nederlandse periode. De commissie De La Hamaide had bijvoorbeeld zowel voor de faculteiten letteren als voor de faculteiten geneeskunde de benoeming van zes hoogleraren voorzien, het werden er in het reglement respectievelijk vijf en slechts drie. "Trois professeurs pour enseigner les parties si nombreuses et si vastes, dont se composent les sciences médicales! N'est-ce pas vouloir enseigner ces parties à demi, ou plutôt en omettre les plus importantes?", zo concludeerde de West-Vlaamse arts D. De La Haye²². De Zuidelijke Nederlanders verklaarden dit lage aantal door het teveel aan universiteiten. De regering legde de oorzaak in de eerste plaats bij het gebrek aan geschikte kandidaten in de Zuidelijke Provincies.

Het ongenoegen over het tekort aan hoogleraren, over het gebrek aan inspraak bij benoemingen en over onvoldoende vrijheid van de lectoren had de regering met de gepaste maatregelen misschien nog enigszins kunnen ombuigen, maar de kritiek op Willem I's onderwijsbeleid in haar geheel werd bijna onhoudbaar vanaf de oprichting van het filosofisch college aan de Leuvense universiteit.

20. Den Haag, Nationaal Archief: 2.04.01, 4205: *Het college van curatoren aan de minister* (Leuven 29-04-1824).

21. L.V. Raoul, *Observations sur l'organisation des universités du royaume des Pays-Bas en réponse à quelques brochures contre cette organisation* (Gent: De Goesin-Verhaeghe 1821), p. 19.

22. D. De La Haye, *De la nécessité de réformer l'enseignement médical dans la Belgique* (Brugge: Demoor 1821), p. 9.

Vanaf 1825 werden alle toekomstige katholieke priesters verplicht een voorbereidende opleiding te volgen aan dit door een protestantse overheid opgerichte college. Voor de katholieken betekende het een ontoelaatbare inbreuk op de godsdienstvrijheid en op het geclaimde recht van de kerk om onderwijs te verschaffen²³. Onder druk van de toenemende kritiek en als blijk van zijn bereidwilligheid veranderingen door te voeren, richtte Willem I drie jaar later, in 1828, een commissie op "ter raadpleging over sommige punten betreffende het hooger onderwijs"²⁴. De beslissing lokte een ruim publiek debat uit²⁵.

Eén van de punten had betrekking op de benoeming van hoogleraren. Zeker over het al dan niet invoeren van een openbare wedstrijd rees veel discussie. De argumenten pro en contra waren nauwelijks gewijzigd, maar in tegenstelling tot in het debat van twaalf jaar geleden sloeg de balans nu over in het nadeel van de benoeming na een *concours*. De meest doorslaggevende reden was de overtuiging dat de beste hoogleraren zich nooit aan een dergelijke wedstrijd, waarbij ze werden beoordeeld door hun gelijken, zouden onderwerpen. De enige (weliswaar belangrijke) toegeving van de commissie op het huidige systeem bestond erin dat de curatoren advies moesten inwinnen bij de faculteiten.

Zeer nauw hiermee verbonden, was de vraag of er één of meerdere hoogleraren per vak mochten worden benoemd en of met andere woorden de concurrentie tussen de hoogleraren mocht worden gestimuleerd. Alle Zuid-Nederlandse universiteiten stonden op dit vlak op dezelfde lijn. "La concurrence [...] ne paraît pas devoir être admise; elle existe entre les établissemens, on doit éviter de la faire naître entre les personnes, elle pourrait prendre alors un caractère d'hostilité, plutôt que d'émulation", aldus de Luikse academische

23. F. Steffens, *Het Collegium Philosophicum instituut te Leuven (1825-1830). Bijdrage tot de studie van de kerkpolitiek van Willem I* (Onuitgegeven licentiaatsverhandeling) (Leuven 1974).

24. W.F. Roell, *Rapport der commissie, bijeengeroepen door Koninklijk Besluit van 13 April 1828, no.100, ter raadpleging over sommige punten betreffende het hooger onderwijs* (Den Haag: Algemeene 's lands drukkerij 1830).

25. J. Roelevink, "'Eenen eik die hondert jaren behoefde om groot te worden." Koning Willem I en de universiteiten van het Verenigd Koninkrijk", in: C.A. Tamse en E. Witte (eds.), *Staats- en natievorming in Willem I's Koninkrijk (1815-1830)* (Brussel: VUB Press 1992), pp. 305-307.

senaat. De Leuvense faculteit wetenschappen vulde dit oordeel verder aan door te beklemtonen dat concurrentie wel mogelijk zou zijn "aan grootere Universiteiten, en wanneer het tegenwoordige getal derzelve merklijk verminderd werd". De Gentse rechtsfaculteit betwistte dit op haar beurt, aangezien het te klein aantal studenten niet de enige moeilijkheid was. De studenten waren immers onvoldoende doordrongen van een wetenschappelijke ingesteldheid, zodat zij de makkelijkste hoogleraar zouden kiezen en niet de beste, dit volledig in tegenstelling tot hun Duitse collega's²⁶.

De rijpere wetenschappelijke ingesteldheid van de Duitse studenten samen met het groter aantal studenten per universiteit, maakte in Duitsland concurrentie tussen de hoogleraren wel mogelijk. Voor de benoeming van privaatchoorters werd dezelfde redenering toegepast. Hoewel veel adviseurs aan de commissie van 1828 suggereerden om pas afgestudeerde doctores de vrijheid te bieden om extra-universitaire lessen te doceren, zagen ze ook wel in dat aan de Nederlandse universiteiten daarvoor onvoldoende publiek bestond en de wetenschappelijke mentaliteit ontbrak. Charles Antoine Tandel, leraar in het college van Echternach, verdedigde principieel een absolute vrijheid van de hoogleraren naar Duits model, maar besepte tegelijkertijd dat dit in de praktijk onhaalbaar was:

*"Chez un peuple [...] qui n'a pour les sciences qu'un attachement fort secondaire, qui ne s'y adonne en quelque sorte que par récréation, ou bien pour s'assurer un ETAT, et dont toutes les idées sont concentrées sur des objets plus matériels, les universités ne sont guères plus que de grandes écoles primaires. [...] Ce qui domine chez l'Allemand, c'est la vie intellectuelle; et ce qu'il perd du côté de la politique, il le regagne en fait de sciences. Or rien de tout cela n'existe chez nous; et par suite ce serait une folie que de vouloir modeler nos universités sur celles de l'Allemagne."*²⁷

De commissie trok zich in haar rapport uit 1830 van al deze adviezen weinig aan en verdedigde onomwonden het Duitse systeem, maar Willem I kreeg niet meer de tijd haar aanbevelingen in de praktijk om te zetten.

26. Den Haag, Nationaal Archief: 2.04.01, 4983 en 4984: *Commissie voor de inrigting van het hooger onderwijs* (1828-1829).

27. C.A. Tandel, *Idées sur l'instruction publique dans le Royaume des Pays-Bas* (Brussel: Brest Van Kempen 1829), pp. 100-101.

DE BENOEMING VAN HOGLERAREN EN GEAGGREGEERDEN NAAR DUIJS MODEL

In de chaotische jaren onmiddellijk na de Belgische onafhankelijkheid kwamen in de discussie over de reorganisatie van de universiteiten dezelfde thema's terug. In de ogen van de Leuvense academische senaat gaven de Duitse universiteiten het goede voorbeeld met 50 à 60 hoogleraren per universiteit en een relatief groot aantal studenten die onderling met elkaar in concurrentie traden en zo het wetenschappelijk niveau hoog hielden²⁸. Opnieuw was dit een belangrijk argument in het pleidooi voor (het behoud van) slechts één universiteit²⁹. Alle geleerden zaten op die manier samen op één plaats, wat de wetenschappelijke productie enkel ten goede kon komen. De universiteit van Gent weerlegde dit argument: "ou [...] les cours diffèrents sont trop multipliés, et alors les élèves sont dans l'impossibilité de les suivre tous, ou [...] les mêmes cours sont donnés deux ou trois fois, et en ce cas il est évidemment préférable qu'ils soient donnés dans diverses localités et qu'il y ait plusieurs foyers de science"³⁰.

De ene grote universiteit kwam er uiteindelijk niet en het aantal hoogleraren per universiteit bleef beduidend kleiner dan in Duitsland. Twee Duitse principes die wel navolging kregen, waren het toelaten van concurrentie tussen hoogleraren onderling³¹ en de benoeming van

28. "Mémoire sur le projet de loi relatif à l'instruction publique", in: Nothomb (ed.), *Etat de l'instruction supérieure en Belgique* (1844), p. 915.

29. P. Dhondt, "De verloren strijd voor één universiteit in België, 1814-1835", in: *Bijdragen en Mededelingen betreffende de Geschiedenis der Nederlanden*, 121 (2006), te verschijnen.

30. *Mémoire sur la réorganisation du haut enseignement, adressé aux chambres par le collège des curateurs et le sénat académique de l'université de Gand* (Gent: De Busscher 1835), p. 7.

31. Deze kwestie stond in onmiddellijke relatie met de discussie over de verdeling van de collegegelden. Kwamen deze bijdragen van de studenten per vak in een gezamenlijk fonds en werden ze nadien gelijk verdeeld onder alle docenten of betaalden de studenten rechtstreeks aan de docent zodat dit een mooie bijverdienste kon vormen en een extra motivatie om het onderwijs te verzorgen? In de wet van 1835 werd uiteindelijk gekozen voor een combinatie van beide systemen, 3/4 van de bijdrage ging rechtstreeks naar de docent, 1/4 werd verdeeld om docenten met minder populaire vakken niet al te zeer te benadelen.

geaggregeerden naar het voorbeeld van de Duitse privaattochters. De commissie van 1828 had beide aanbevelingen al gelanceerd, maar ze kregen nu pas enige weerklank. De onderwijsvrijheid gold trouwens evenzeer voor hoogleraren die zelf mochten kiezen welke colleges ze doceerden (al werd het betreffende vak al door een collega gegeven) als voor doctores die als *agrégés* vrije lessen mochten organiseren. "Cette institution [des agrégés] est un des plus beaux ornements des universités allemandes, et a peut-être le plus contribué à en assurer et étendre les succès," zo luidde het in het wetsvoorstel van 1834 dat integraal werd overgenomen in de wet van het jaar nadien³². Geaggregeerden werden benoemd door de regering na inspraak van de faculteiten. Ze mochten nieuwe vakken inrichten, herhalingslessen geven of colleges doceren in concurrentie met de gewone hoogleraren.

De procedure bij benoemingen veranderde veel minder radicaal. Hier en daar bleven nog een paar enkelingen, zoals Pierre Engelbert Wauters, oud-hoogleraar aan de Oude Leuvense Universiteit, ijveren voor de benoeming na een openbare wedstrijd naar Frans model³³, maar de overgrote meerderheid wilde de benoeming in handen van de regering houden, mits voldoende inspraak van de faculteiten. De vervanging van het college van curatoren door de meer administratieve functie van beheerder-inspecteur als aanspreekpunt van de regering aan de universiteit zou hoe dan ook leiden tot een nieuwe verdeling van bevoegdheden en een toename van de invloed en de macht van de academische senaat en de faculteitsraden, zo werd betoogd.

Hiermee werd opnieuw een aanbeveling van de commissie van 1828 in de praktijk gebracht, terwijl diezelfde commissie nauwelijks weerklank kreeg in het Noorden. Het bewees bovendien de toenemende afstand in de Zuidelijke provincies ten aanzien van Frankrijk en de toenadering naar Duitsland. De afkeer vòòr 1830 tegenover alle vanuit Duitsland geïnspireerde kenmerken, was voornamelijk ingegeven door de pro-Duitse houding van de Noord-Nederlandse overheid. Vanaf de Belgische Revolutie durfde men in

32. T. Luyckx, "De eerste organieke wet op het hoger onderwijs in België (1835)", in: Id. (ed.), *Hoofdmomenten uit de ontwikkeling van de Gentse Rijksuniversiteit (1817-1867)* (Extra-nummer van De Brug) (Gent 1967), pp. 28-48.

33. P.E. Wauters en C. Houdet, *Projet de loi sur l'enseignement médical, donné aux frais de l'état en Belgique, présenté au Roi et aux Chambres* (Brussel: Voglet 1835).

het Zuiden de ligging van het nieuwe België tussen Frankrijk en Duitsland meer uitspelen als extra troef. "Les Belges ont les plus heureuses dispositions pour les hautes études; placés entre les Français et les Allemands, ils joignent l'esprit méditatif de ceux-ci au talent d'application, à l'habilité pratique de ceux-là. Ils savent se mettre en garde contre la tendance des uns, vers les notions superficielles, et celle des autres pour les idées trop abstraites," aldus de commissie van 1834³⁴.

Ook de allereerste statuten van de Université libre de Bruxelles uit 1834 creëerden de mogelijkheid *agrégés* te benoemen. Net zoals het parlement deed in de considerans bij de wet van het jaar nadien, werd ook dit keer expliciet expliciet verwezen naar het Duitse voorbeeld. "Les agrégés honoraires peuvent sur la présentation des professeurs, être mis en activité par le conseil d'administration. Ils remplissent les fonctions qu'exercent dans les universités d'Allemagne ceux qu'on nomme private docenten," aldus artikel 51 van de Brusselse statuten³⁵. Naast het verlevendigen van het onderwijsprogramma was de belangrijkste motivatie de voorbereiding van de eigen afgestudeerden op een eventuele professorale loopbaan om zo de zoektocht naar nieuwe hoogleraren te vergemakkelijken.

Terwijl aan de rijksuniversiteiten in principe elke doctor de functie van *agrégé* kon verkrijgen, ging het aan de Brusselse universiteit veel meer om een extra diploma te behalen na het doctoraat door het afleggen van extra mondelinge en schriftelijke examens. In het begin van de jaren 1840 veranderde de titel *agrégé honoraire* in *docteur agrégé* en werd deze automatisch verleend aan alle studenten die hun (wetenschappelijk) doctoraat behaalden met grote of grootste onderscheiding. Hiervoor was in Brussel wel de redactie en de openbare verdediging van een dissertatie vereist. De Université catholique de Louvain volgde het beleid van de rijksuniversiteiten, al zou de effectieve benoeming van geaggregeerden voor het hoger onderwijs er lang op zich laten wachten.

34. "Extrait du projet de loi", in: Nothomb (ed.), *Etat de l'instruction supérieure en Belgique* (1844), p. 878.

35. *Statuts de l'Université libre de Belgique* (Brussel: Tarlier 1834), p. 13.

MOEILIKHEDEN BIJ DE ZOEKTOCHT NAAR NIEUWE HOGLERAREN

Onmiddellijk na 1835 was het enthousiasme eerder gematigd over het principe om geaggregeerden te benoemen en jonge veelbelovende studenten op die manier de kans te bieden zich voor te bereiden op een eventuele loopbaan als hoogleraar. De universiteiten zaten nog in een opstartfase en tot op het einde van de jaren 1840 kwamen er nauwelijks lege plaatsen vrij voor nieuwe hoogleraren. Bovendien kwam het thema pas echt in de belangstelling te staan vanaf het midden van de eeuw omdat steeds meer hoogleraren in het aggregaat een middel zagen om de wetenschappelijke opdracht van de universiteit mee invulling te geven.

De liberale minister van binnenlandse zaken Sylvain van de Weyer beschouwde het aggregaat als een ideale methode om het geregeld terugkerend gebrek aan geschikte kandidaten bij nieuwe vacatures op te vangen. De benoeming van geaggregeerden zou de keuze voor de regering erg vergemakkelijken, zo verklaarde hij bij de opening van het Luikse academiejaar 1845-1846³⁶. Hij deed dan ook alle moeite om op dit vlak een andere koers in te slaan dan zijn voorgangers. Het jaar voordien had de Gentse rector Marie Margerin zich immers nog erover beklagd dat er veel te weinig gebruik werd gemaakt van de opportuniteiten van het aggregaat. Hij typeerde het nochtans als een schitterende leerschool die ertoe kon bijdragen het academisch corps te verjongen en te versterken³⁷. Van de Weyer trachtte de heersende tendens om te keren en benoemde tijdens zijn mandaat alleen al in Luik acht geaggregeerden voor het hoger onderwijs. Hij bleef echter slechts een jaar in functie en zijn opvolger maakte opnieuw een einde aan zijn beleid.

Margerin wees met zijn kritiek als één van de eersten op de diepe kloof tussen theorie en praktijk en zette hiermee de toon van de discussie voor de volgende tien jaar. Over het uitgangspunt en de voordelen van de benoeming van *agrégés* rees nauwelijks onenigheid, maar de uitvoering ervan liet veel te wensen over. Slechts weinig pas

36. S. van de Weyer, "Discours prononcé lors de la réouverture des cours à l'université de Liège", in: *Annales des Universités de Belgique*, 5 (1846), p. 771.

37. M. Margerin, *Discours (6 novembre 1845) ayant pour objet la remise du rectorat* (Gent: Annoot-Braeckman 1845), p. 5.

afgestudeerde doctores waren geneigd om als geaggregeerde keuzevakken aan te bieden. Deze telden immers niet mee op de examens zodat de interesse voor deze extra colleges meestal ondermaats bleef. Ook het gebrek aan een wetenschappelijke ingesteldheid verklaarde volgens velen de afwachtende houding van zowel studenten als eventuele *agrégés*.

Een groot deel van de verantwoordelijkheid werd evenwel bij de regering gelegd. Al snel zette zij de geaggregeerden in om het lage aantal gewone en buitengewone hoogleraren enigszins op te vangen. Slechts uiterst zelden werden aanvragen voor de oprichting van keuzevakken of vakken in concurrentie met de vastbenoemde hoogleraren gehonoreerd, maar steeds vaker kregen *agrégés* de opdracht plichtvakken te doceren. De Luikse rector Guillaume Nypels stelde deze handelswijze aan de kaak. Het ging immers volledig in tegen het oorspronkelijke opzet van het aggregaat. Nypels erkende wel dat het voornamelijk was bedoeld als een soort stage voor aankomende hoogleraren en dat het in die zin misschien weinig uitmaakte welke vakken zij juist doceerden. Tegelijkertijd beschouwde hij het, net als vele anderen, echter in toenemende mate als een methode om het wetenschappelijk niveau op te krikken, bijvoorbeeld door de uitbreiding van het vaste programma met enkele keuzevakken of door de *agrégés* de concurrentie te laten aangaan met de vastbenoemde hoogleraren. Bovendien, zo meende Nypels, indien geaggregeerden werden aangesteld om plichtvakken te doceren, moesten ze minstens dezelfde (financiële) voordelen genieten als hun collega-hoogleraren³⁸.

Het gevolg was enerzijds een schromelijk tekort aan kandidaten en anderzijds de teloorgang van een belangrijk deel van de functie van deze hoogleraren in opleiding. Omstreeks het midden van de negentiende eeuw lieten slechts enkele uitzonderingen hun benoeming als buitengewoon of gewoon hoogleraar voorafgaan door een meestal korte periode als geaggregeerde. Bovendien konden deze jaren onmogelijk worden beschouwd als een leertijd. De pas benoemde *agrégés* kregen onmiddellijk hoofdvakken als Latijnse literatuur, geschiedenis van de filosofie of anatomie voorgeschoteld en het enige wat hen onderscheidde van de vastbenoemde hoogleraren was een lager loon en het ontbreken van bestuurlijke rechten. Enkel in Luik

38. G. Nypels, "Discours prononcé lors de la réouverture solennelle des cours de l'Université de Liège pour l'année académique 1854-1855 (octobre 1854)", in: *Annales des Universités de Belgique*, 12-14 (1853-1855), pp. 1140-1141.

werden elk jaar een paar facultatieve cursussen aangeboden en kregen zelfs één of twee jonge doctores per faculteit de kans eenzelfde vak te doceren als een hoogleraar en dus de concurrentie aan te gaan. Luik profiteerde op dit vlak duidelijk van het hoger aantal studenten en het iets grotere dynamisme in vergelijking met Gent.

In Brussel lag het aantal *docteurs agrégés* beduidend hoger dan aan de andere universiteiten. Het feit dat het ging om een extra diploma in plaats van om een functie had hier zeker mee te maken, maar minstens even doorslaggevend was de beperkte financiële draagkracht van de universiteit. Nog veel meer dan aan de rijksuniversiteiten, benoemde de Brusselse administratieraad consequent en noodgedwongen slecht betaalde geaggregeerden om het tekort aan hoogleraren te compenseren. Tegelijkertijd kregen beduidend meer kandidaten de kans vrije colleges aan te bieden.

De universiteit van Leuven vertoonde een tegenovergesteld beeld. Het aantal *agrégés* bleef er lange tijd uiterst beperkt. De financiële noden waren rond het midden van de negentiende eeuw duidelijk minder nijpend dan in Brussel en, doorslaggevender, de universiteit stond nog volledig ten dienste van de algemene en moreel-katholieke vorming. Af en toe werden wel geaggregeerden aangesteld, maar vooral om te kunnen inspringen bij het onverwachts wegvallen van een hoogleraar door ziekte of overlijden en niet zozeer om het wetenschappelijk elan te versterken. Het idee dat *agrégés* dezelfde colleges zouden doceren als de vastbenoemde hoogleraren of dat hoogleraren onderling de concurrentie zouden aangaan, werd principieel verworpen vanuit de redenering dat verschillende benaderingen van eenzelfde wetenschap de studenten in de war zou brengen en het morele en intellectuele gezag van de individuele docenten zou ondermijnen.

Een bijkomende verklaring voor het lage aantal kandidaat-geaggregeerden vormde het ondoorzichtige beleid bij de benoeming van gewone en buitengewone hoogleraren. Steeds vaker rezen klachten over politieke benoemingen waarbij de ideologische of familiale achtergrond van de kandidaten primeerde op hun wetenschappelijke kwaliteiten. Voor Joseph Antoine Spring kwam het probleem overduidelijk naar voor in 1856 bij de zoektocht naar een opvolger voor Philippe-Adolphe Lesoinne, hoogleraar metallurgie in Luik. Spring zelf steunde de kandidatuur van zijn vriend Jean-Servais Stas, die zijn sporen al had verdiend aan de militaire school in Brussel, maar de regering koos voor de onbekende Adolphe Delvaux de

Fenffe, zoon van de chemicus Chales Delvaux de Fenffe, die eveneens in Luik doceerde. De keuze voor Adolphe Delvaux de Fenffe, die na vier jaar de universiteit alweer verliet om andere wegen in te slaan, ontgoochelde Spring uitermate. In een brief aan Stas schreef hij het vertrouwen verloren te hebben in de goede voornemens van de regering met de universiteiten. Tevergeefs had hij gehoopt dat de overheid de moed zou tonen in dit geval te weerstaan aan politieke en anti-wetenschappelijke overwegingen³⁹.

Een toenemend aantal hoogleraren wees ook op de hinder die gepaard ging met de geregelde verschuivingen van de politieke meerderheid in de jaren 1850. Telkens wanneer een nieuwe katholieke of liberale minister aantrad, wijzigde ook de benoemingspolitiek⁴⁰. Aan de vrije universiteiten speelde de ideologische achtergrond van de kandidaten uiteraard een nog doorslaggevendere rol dan aan de rijksuniversiteiten. Toch toonde de Brusselse universiteit zich in de eerste twintig jaar van haar bestaan erg open van geest en werd de benoeming van katholieke hoogleraren zeker niet principieel uitgesloten. Onder meer de administrateur-inspecteur Pierre-Théodore Verhaegen profileerde zich bijvoorbeeld als uitgesproken katholiek⁴¹. De al dan niet vermeende vriendjespolitiek bij benoemingen, die volgens een groep Luikse artsen nergens zo sterk leefde als in België⁴², zorgde in elk geval ervoor dat weinig studenten het aggregaat nog ervaarden als een opstapje naar het professoraat.

Het aggregaat schoot dus volledig haar doel voorbij. Niet alleen bleef de wetenschappelijke heropleving uit door de restrictieve houding van de universitaire overheden bij de beoordeling van aanvragen van geaggregeerden om nieuwe vakken op te starten. Ook van het aggregaat als leerschool voor toekomstige hoogleraren kwam

39. J.A. Spring, "Lettre à J.S. Stas (Liège, 7 janvier 1857)", in: M. Florkin, "Autour d'une candidature de Jean-Servais Stas à l'Université de Liège d'après une correspondance inédite", in: *Bulletin trimestriel de l'Association des Amis de l'Université de Liège*, 1 (1951), p. 20.

40. E. de Laveye, "La liberté de l'enseignement en Belgique", in: *Revue des deux Mondes*, 40 (1870), nr. 158, p. 873.

41. J. Stengers, "Le libre examen à l'Université de Bruxelles, hier et aujourd'hui", in: *Revue de l'Université de Bruxelles*, 11 (1958-1959), pp. 246-282 en *Pierre-Théodore Verhaegen (1796-1862)* (Brussel: VUB Press 1996).

42. *Rapport sur quelques questions relatives à l'enseignement supérieur adopté par le cercle médical liégeois en Assemblée générale du 29 novembre 1872* (Luik: Denoel 1872), p. 10.

niets in huis. Wat veel hoogleraren aan de rijksuniversiteiten misschien nog het meest frustreerde, was het gevoel er niets aan te kunnen veranderen aangezien ze totaal geen vat (meer) hadden op de benoemingen. Vanaf de redevoering van Floribert Soupart in Gent uit 1877 keerde de eis naar een bindend advies van de faculteitsraden bij nieuwe benoemingen met de regelmaat van de klok terug in de rectorale redes⁴³. Enkele jaren later veroordeelde de Luikse hoogleraar politieke economie Emile de Laveleye de Belgische benoemingsprocedure in uiterst strenge bewoordingen: "L'état de choses qui existe en Belgique ne se rencontre nulle part. Il est incroyable qu'on le tolère. [...] Rien ne se fait chez nous pour former une pépinière de professeurs, et le ministre nomme qui il veut, sans garantie aucune et malgré l'avis des facultés."⁴⁴

Ook Louis Jean Trasenster spaarde de overheid niet in zijn toespraak bij de opening van het Luikse academiejaar in oktober 1881. Zuiver wettelijk gezien lag alle macht in handen van de minister, zo stelde hij vast, en de rectoren waren op die manier volledig afhankelijk van de gezindheid van de minister ten aanzien van hun universiteit. Het gebrek aan inspraak van de hoogleraren op het beleid droeg er volgens Trasenster bovendien toe bij dat ze zich opstelden als ongemotiveerde, zuiver uitvoerende en vastbenoemde ambtenaren, wat dan weer een erg ongunstig effect had op het wetenschappelijk klimaat aan de universiteiten. Ook in Leuven hadden de hoogleraren in zijn ogen veel te weinig vat op de benoeming van hun opvolgers aangezien het episcopaat daar alle macht in handen hield⁴⁵. Helemaal terecht was zijn kritiek op het Leuvense model niet aangezien zeker de eerste rector, Pierre de Ram, mee zijn stempel kon drukken op het beleid. Op het moment van Trasensters redevoering stond evenwel Alexandre Namèche aan het hoofd van de Leuvense universiteit, die

43. F. Soupart, "Discours prononcé le 16 octobre 1877, dans la séance d'ouverture solennelle des cours de l'université de Gand", in: Van Humbeeck, *Situation de l'enseignement supérieur. Années 1877, 1878 et 1879* (1882), p. 77.

44. E. de Laveleye, *Lettres d'Italie* (Brussel: Muquardt 1880), p. 22.

45. L.J. Trasenster, "Discours prononcé le 17 octobre 1881, dans la séance d'ouverture solennelle des cours de l'université de Liège", in: J.J. Thonissen, *Situation de l'enseignement supérieur donné aux frais de l'état. Rapport triennal présenté aux chambres législatives, le 1er juillet 1885, par M. le Ministre de l'Intérieur et de l'Instruction publique. Années 1880, 1881 et 1882* (Brussel: Gobbaerts 1886), pp. 106-107.

inderdaad eerder fungeerde als een marionet in de handen van de ultramontaanse bisschoppen.

In zijn zoektocht naar een alternatief systeem richtte Trasenster zich tot de Brusselse universiteit. De administratieraad, waar het bestuur van de vrije universiteit en dus ook de benoeming van nieuwe hoogleraren plaatsvond, telde immers 21 leden waaronder vertegenwoordigers uit de faculteiten. Naar analogie hiervan ijverde Trasenster voor de oprichting van een zogenaamd *collège des assesseurs* samengesteld uit de rector, de pro-rector en twee vertegenwoordigers per faculteit. Dit college zou advies bieden aan de regering in verband met alle mogelijke aspecten van het universitair beleid, waaronder de benoemingen⁴⁶. Ondanks Trasensters waardering was het Brusselse model echter evenmin helemaal vrij van kritiek. Het ongenoegen over de concentratie van de macht in de administratieraad leidde vanaf het academiejaar 1890-1891 tot een ernstig conflict tussen enkele groepen van hoogleraren wat enkele jaren later uitmondde in een splitsing van de universiteit en de oprichting van de *Université nouvelle*⁴⁷.

INSPIRATIE VANUIT HET BUITENLAND

Trasenster inspireerde zich niet alleen op het Brusselse voorbeeld; zijn *collège des assesseurs* had eveneens veel weg van het college van curatoren, zoals dat nog steeds bestond in Nederland⁴⁸. Deze vertegenwoordigers van buiten de universiteiten adviseerden de koning net als tijdens de Nederlandse periode bij de invulling van vacatures. Zowel Trasenster als de Gentse hoogleraar Jacques Heremans wezen er op dat zeker sinds de wet van 1876 de curatoren altijd aanbevelingen inwonen bij de faculteiten, die bovendien

46. Trasenster, "Discours prononcé le 17 octobre 1881", in: Thonissen, *Situation de l'enseignement supérieur. Années 1880, 1881 et 1882* (1886), p. 108.

47. F. Noel, A. Despy-Meyer en J. Stengers, *1894: L'Université Libre de Bruxelles en crise* (Archives 3) (Brussel: Ed. de l'Université de Bruxelles 1988).

48. H. de Vries, "Centralisatie van beleid. De colleges van curatoren aan de Nederlandse universiteiten van 1815 tot 1940", in: *Jaarboek van het Centraal Bureau voor Genealogie*, 43 (1989), pp. 221-249.

meestal goed werden nagevolgd. Op die manier was de inspraak van de hoogleraren er veel uitgebreider dan aan de Belgische universiteiten, zo stelde Heremans met enige jaloezie vast⁴⁹.

Om de aanwerving van hoogleraren eerlijker en makkelijker te laten verlopen, vergeleken de Belgische hoogleraren de eigen situatie echter niet zozeer met deze in Nederland, maar zochten ze vooral raad in Frankrijk, uiteraard in Duitsland en in mindere mate in Italië. Het Franse model waarbij bij elke vacature een openbare wedstrijd werd uitgeschreven, kende net als vroeger nog steeds veel aanhangers. Zeker diegenen die tijdens een studieverblijf in Parijs het verloop van een dergelijk *concours* van nabij hadden meegemaakt, keerden enthousiast naar huis terug. De Brugse arts A. Retsin, die in 1847 met een reisbeurs in Parijs had gestudeerd, omschreef het als "une de ces institutions qui, une fois introduites, ne peuvent plus être ébranlées, parce qu'elles reposent sur les sentiments les plus intimes de la nature humaine, sur les sentiments les plus profonds de la société française, ceux qui tiennent à l'idée d'égalité. [...] Ce genre de nomination [...] entretient dans tout le corps enseignant une activité salubre", zo luidde zijn eindoordeel⁵⁰.

Eén van Retsins navolgers als winnaar van de reisbeurzenwedstrijd, Auguste Beernaert, zette nochtans de tegenargumenten op een rijtje. De vlotheid waarmee de kandidaten zich konden uitdrukken, en het geluk speelden een veel te grote rol, bijvoorbeeld in de moeilijkheidsgraad van de vragen die ze voorgelegd kregen. Er werd te weinig rekening gehouden met vroegere prestaties en verdiensten. Enkel de jongeren die niets te verliezen hadden, zouden zich nog aan een dergelijke minderwaardige proef willen onderwerpen. Bovendien verloren de nieuwe docenten aan autoriteit tegenover de studenten aangezien hun bekwaamheid openlijk ter discussie was gesteld. Zeker in vergelijking met de benoemingsprocedure aan de Duitse universiteiten maakte de Franse openbare wedstrijd in zijn ogen een slechte beurt. De Duitse overheid hield de beslissingen over benoemingen en bevorderingen in eigen

49. J.F.J. Heremans, "De nieuwe wet tot regeling van het hooger onderwijs in Noord-Nederland", in: *Nederlandsch Museum. Tijdschrift voor Letteren, Wetenschappen en Kunst*, (1876), nr. 2, p. 341.

50. A. Retsin, "Rapport adressé à M. le Ministre de l'Intérieur sur l'enseignement de la médecine en France (1848-1850)", in: *Annales des Universités de Belgique*, 8-9 (1850), pp. 735-736.

handen mits een verregaande inspraak van de faculteiten. Vooral dit laatste ontbrak in België volgens Beernaert⁵¹.

Ondanks het overtuigend betoog van Beernaert tegen de benoeming na een openbare wedstrijd werd ook in de tweede helft van de negentiende eeuw het voorstel nog geregeld terug opgerakeld. Tijdens diepgaande discussies aan de Koninklijke Academie voor Geneeskunde in 1875-1876 naar aanleiding van de benoeming van een buitenlandse hoogleraar zonder enige kwalificaties ten nadele van een zogezegd meer geschikte Belgische kandidaat, stond het opnieuw volop in de belangstelling. Onder andere de benadeelde Joseph Borlée zelf profileerde zich als grote voorstander. Benoemingen zoals degene waarvan hij het slachtoffer was geworden, konden op die manier in de toekomst worden uitgesloten. Al kreeg hij de steun van enkele andere academieleden, toch riep de Brusselse hoogleraar Louis Deroubaix een onweerlegbaar tegenargument in. De vrije universiteiten zouden nooit een *concours* invoeren omdat ze op die manier gedwongen zouden kunnen worden om hoogleraren te benoemen die niet pasten in het ideologisch profiel van de universiteit. De invoering ervan exclusief aan de rijksuniversiteiten zou deze veel te sterk benadelen⁵².

Sommigen schoven als alternatief het Italiaanse model naar voor dat de voordelen van twee systemen probeerde te combineren. Bij elke vacature werd een commissie samengesteld met vertegenwoordigers uit de faculteiten, die werden aangevuld met een aantal externen. Deze commissie kon ofwel zelf een kandidaat voorstellen aan de overheid ofwel, bij gebrek aan consensus, een openbare wedstrijd uitschrijven. In deze wedstrijd werd volgens de Luikse hoogleraar Charles de Cuyper veel meer dan in Frankrijk rekening gehouden met vroegere prestaties van de kandidaten (wetenschappelijke publicaties, onderwijservaring en zo meer)⁵³. Ook zijn collega De Laveleye was razend enthousiast over het Italiaanse eclectisme, zoals hij het noemde. De minister vermeed hiermee elke vorm van vriendjespolitiek. De beoordeling gebeurde door de best

51. A. Beernaert, "Rapport sur l'état de l'enseignement du droit en France et en Allemagne (1851-1852)", in: *Annales des universités de Belgique*, 10-11 (1851-1852), pp. 1711-1717.

52. L. Deroubaix, [zonder titel], in: *Bulletin de l'Académie royale de Médecine de Belgique*, 10 (1876), pp. 192-193.

53. C. de Cuyper, *Les universités royales en Italie* (Luik: Desoer 1879), pp. 21-22.

geplaatste en meest bekwame intellectuelen en tegelijkertijd kampte men niet met het nadeel te allen prijze een wedstrijd te moeten uitschrijven⁵⁴.

Het buitenlandse systeem dat althans in theorie het meeste aanhangers vond, was de Duitse langdurige wedstrijd tussen privatdocenten. Doctores die interesse hadden in een professorale loopbaan, kregen de kans om als privatdocent in volledige vrijheid vakken op te starten (eventueel in concurrentie met de vastbenoemde hoogleraren). Bij een vacature kon de minister, op advies van de faculteiten, uit deze groep de meest bekwame kandidaat selecteren. Niet alleen konden de toekomstige hoogleraren op die manier enige onderwijservaring opdoen, maar tegelijkertijd zorgde de uitbreiding van het hooglerarencorps met deze privatdocenten voor een belangrijke wetenschappelijke impuls. De eendracht en tegelijkertijd de concurrentie tussen de Duitse hoogleraren contrasteerden fel met het isolement en de onaantastbare voorrechten van hun Belgische collega's, aldus de erg pro-Duits gezinde Luikse hoogleraar Charles Loomans⁵⁵.

De voordelen spraken voor zichzelf. Trassenster beschouwde het als de ideale methode om de nadelen van de onafzetbaarheid van de Belgische hoogleraren op te vangen⁵⁶, een visie die de Duitse rechtshistoricus Léopold Auguste Warnkönig volmondig bijtrad. Hij kende de Belgische universiteiten erg goed door er zelf meerdere jaren te hebben gedooed en hij durfde zonder enige scrupules te beweren dat de Belgische en Franse universiteiten nooit met de Duitse zouden kunnen rivaliseren als ze niet dezelfde graad van concurrentie tussen de hoogleraren zouden toelaten⁵⁷. De Luikse jurist Emmanuel Desoer voegde hieraan toe dat een dergelijke concurrentie ook voor de studenten gunstige effecten had. Ze verhoogde de kwaliteit van het

54. De Laveleye, *Lettres d'Italie* (1880), pp. 22-24.

55. C. Loomans, *Rapport sur l'enseignement supérieur en Prusse présenté en mars 1845, à M. Nothomb, Ministre de l'Intérieur* (Brussel: Lesigne 1860), p. 53.

56. L.J. Trassenster, *Réforme de l'enseignement supérieur et du jury d'examen* (Luik: Oudart 1848), pp. 16-17.

57. L.A. Warnkönig, "De l'esprit et de l'organisation des universités allemandes", in: *Revue trimestrielle*, 2 (1855), nr. 5, p.125.

onderwijs en ze bood hen de kans in contact te komen met verschillende benaderingen van de wetenschap⁵⁸.

De vraag stelde zich nu hoe dit systeem kon worden geïmplementeerd in het Belgische model en daarbij doken enkele onverwachte moeilijkheden op. Ten eerste vreesden velen dat het overaanbod aan universiteiten en als gevolg daarvan het lage aantal studenten per universiteit het geven van eenzelfde vak door meerdere docenten onmogelijk maakte⁵⁹. Het aantal studenten per college zou te klein worden om werkbaar te zijn. Ten tweede zou het gebrek aan een wetenschappelijke ingesteldheid de invoering van een grotere vrijheid voor zowel studenten als hoogleraren in de weg staan. Zij zouden hier onvoldoende gebruik en misschien zelfs misbruik van kunnen maken. Bovendien zouden de studenten niet de hoogleraar kiezen die het beste onderwijs aanbood, maar wel diegene die hen het beste voorbereidde op de examens.

Ten derde hadden veel Belgische hoogleraren kritiek op de minderwaardige positie van de Duitse privaatsdocenten tegenover de vastbenoemde hoogleraren. Nauw hiermee verbonden was hun precaire financiële situatie. Hun enige bron van inkomsten waren de collegegelden van de individuele studenten zodat "il n'y a que les personnes dont la fortune assure l'indépendance, qui puissent traverser, sans inconvénient, ces années de stage professoral", zoals de reisbursaal Emile Banning een steeds terugkerend bezwaar formuleerde⁶⁰. Vooral dit laatste argument maakte het gewoon kopiëren van het Duitse model in België in de praktijk onmogelijk.

Al verdedigden nog redelijk veel hoogleraren het idee om de algemene inschrijvingsgelden terug te vervangen door collegegelden per vak⁶¹, nagenoeg iedereen sloot uit dat de Belgische

58. E. Desoer, "De la publicité et de la concurrence dans l'enseignement universitaire", in: *La Belgique contemporaine*, 1 (1861), p. 244.

59. G. Rommelaere, [zonder titel], in: *Bulletin de l'Académie royale de Médecine de Belgique*, 10 (1876), pp. 677-678.

60. E. Banning, "Rapport sur l'organisation et l'enseignement de l'université de Berlin", in: *Annales des Universités de Belgique*, 2 (1860-1863), p. 13.

61. In 1849 was het systeem uit 1835 gewijzigd. Het gevolg van de betaling per gevolgd lesuur was dat veel studenten zeer selectief werden in de bijgewoonde lessen en veel vakken verwaarloosden. Daarom voerde de regering in 1849 een algemene inschrijving in, met daaraan gekoppeld de betaling van de collegegelden per academiejaar en niet meer per lesuur. Voor

privaatdocenten uitsluitend hiervan zouden kunnen leven. Talrijke factoren stonden hiervoor in de weg: het lage aantal studenten waar de privaatdocenten op zouden kunnen terugvallen, het gebrek aan een wetenschappelijke ingesteldheid, het examensysteem dat de studenten onvoldoende vrijheid bood om een eigen programma samen te stellen, de administratieve rompslomp voor *agrégés* om nieuwe vakken op te starten, de ondoorzichtige benoemingspolitiek die maakte dat zelfs privaatdocenten met jarenlange ervaring nog opzij zouden kunnen worden geschoven.

Soupart kreeg dan ook zeer veel bijval voor zijn pleidooi op het einde van de jaren 1870 voor "un système intermédiaire". Het bestaande aggregaat werd in zijn voorstel uitgewerkt en gepromoot als een volwaardige stap tussen de universitaire studies en het begin van een professorale loopbaan, zodat de overheid bij nieuwe benoemingen beroep kon doen op de *agrégés*. De kandidaten zouden worden geselecteerd op basis van een *concours* naar Frans model. Eens benoemd combineerden ze de taken van de uit Frankrijk overgenomen *professeurs suppléants* en deze van de Duitse privaatdocenten. In tegenstelling tot hun Duitse tegenhangers zouden ze worden betaald door de universiteit met als compensatie dat ze een deel van hun vrijheid moesten inleveren. Dat juist de volledige onafhankelijkheid van de Duitse privaatdocenten de kracht ervan uitmaakte, beseft Soupart wel, maar tegelijkertijd bezat hij voldoende realiteitszin om in te zien dat dit (voorlopig nog) onhaalbaar was aan de Belgische universiteiten⁶².

GEAGGREGEERDEN VOOR HET HOGER ONDERWIJS ALS BELGISCH COMPROMIS

Om Souparts plan in de praktijk navolging te doen vinden, diende er nog heel wat te veranderen, al waren al enkele belangrijke stappen genomen tussen het dieptepunt van rond het midden van de

de verdeling van de gelden koos de regering voor een tussenoplossing: een gelijke verdeling onder alle hoogleraren op basis van het aantal gedoeerde lesuren onafhankelijk van het aantal studenten, met weliswaar een soort van correctiefactor waarbij hoofdvakken zwaarder doorwogen dan bijvakken.

62. F. Soupart, "Discours prononcé le 14 octobre 1878", in: Van Humbeeck, *Situation de l'enseignement supérieur. Années 1877, 1878 et 1879* (1882), p. 82.

eeuw en Souparts redevoering uit 1878. Spring had al in 1852 een eerste poging ondernomen om het aggregaat uit haar dal te trekken. Hij suggereerde om een onderscheid te maken tussen zogenaamde *professeurs agrégés* (te vergelijken met de bestaande functie van geaggregeerde voor het hoger onderwijs) en *agrégés effectifs*, die dezelfde taken en bevoegdheden zouden krijgen als de Duitse privaattoelichten. Het voorstel contrasteerde echter te sterk met de intussen gegroeide gewoonten met betrekking tot het aggregaat en bovendien beoordeelden zijn collega's de invoering van *agrégés effectifs* bijna principieel als onhaalbaar⁶³.

Spring oogstte wel succes met zijn protest tegen het ontbreken van een examen voor de toekomstige geaggregeerden. De universiteit van Brussel en alle buitenlandse universiteiten fungeerden hierbij als tegenvoorbeeld⁶⁴. Hij slaagde er snel in zijn collega's van de noodzaak hiervan te overtuigen. Een jaar later erkende ook de regering dat de pedagogische opleiding van de aankomende hoogleraren door enkele jaren onderrichtsvaring als geaggregeerde beter kon worden voorafgegaan door een gespecialiseerde wetenschappelijke vorming. In 1853 werd Springs plan bijna integraal uitgevoerd door de oprichting van *diplômes scientifiques spéciales*. Studenten konden zich na het behalen van het doctoraat gedurende twee jaar specialiseren en vertrouwd maken met wetenschappelijk onderzoek. De uiteindelijke examens omvatten vier proeven: het schrijven van een dissertatie, een examen over enkele gespecialiseerde vakken, een mondelinge les over een door de faculteit aangeduid onderwerp en de publieke verdediging van zowel de dissertatie als de bijgevoegde stellingen.

De enige beperking bestond erin dat het speciaal doctoraat, zoals het al snel werd genoemd, niet werd verplicht als examen voor kandidaat-geaggregeerden. Er waren geen maatschappelijke rechten aan het nieuwe diploma verbonden met als gevolg een gebrek aan kandidaten. Eigenlijk liep in dit geval de wet uitzonderlijk voor op de mentaliteit. Zeker de studenten waren rond het midden van de

63. J.A. Spring, "Rapport fait au conseil de perfectionnement de l'enseignement supérieur sur la réforme de l'institution des agrégés", in: F. Piercot, *Etat de l'instruction supérieure donnée aux frais de l'état. Rapport triennal présenté aux chambres législatives, 1849 à 1852* (Brussel: Devroye 1854), pp. 143-155.

64. Spring, "Rapport sur l'institution des agrégés", in: Piercot, *Etat de l'instruction supérieure, 1849 à 1852* (1854), p. 153.

negentiende eeuw nog onvoldoende doordrongen van het wetenschappelijk ideaal om het succes van het speciaal doctoraat te verzekeren. Nochtans meende Edouard Prinz, reisbursaal in Berlijn in 1860, misschien een beetje naïef dat "si, chez nous, il était possible de permettre aux docteurs spéciaux d'enseigner sans autre profit que les honoraires de leurs cours et concurremment avec les professeurs en titre, il y aurait peut-être là un nouvel élément d'émulation et d'activité scientifique". Niet dat er in België geen goede hoogleraren zouden zijn, maar ze stelden zich in het algemeen te dikwijls tevreden met het reproduceren van bekende resultaten, aldus Prinz⁶⁵.

Via de verbeteringsraad voor het hoger onderwijs ondernam Spring bijkomend lobbywerk om *docteurs spéciaux* inderdaad privévakken te laten opstarten. Hij had echter veel moeite om zijn meer behoudsgezinde collega's binnen de raad te overtuigen. Een eerste punt betrof de vraag of een dergelijke maatregel wel noodzakelijk was. Er bestonden immers *agrégés* die konden worden vergeleken met de Duitse privatdocenten, zo opperde de conservatieve Gentse hoogleraar François Laurent. Loomans weerlegde deze uitspraak door erop te wijzen dat geaggregeerden werden aangesteld (en betaald) door de universiteiten en dus onvoldoende onafhankelijkheid genoten in vergelijking met hun Duitse tegenhangers.

Een tweede kwestie, waar Spring zelf in toegaf en die de eerste enigszins tegensprak, resulteerde uit het extreem bekritiseerde Belgische examensysteem. Tot 1876 namen niet de universiteiten zelf de examens af, maar gebeurde dit door een onafhankelijke examenjury met vertegenwoordigers uit de rijks- en de vrije universiteiten. Na verloop van tijd kregen de juryleden het verwijt de inhoud van het onderwijs grotendeels te bepalen. Het gevolg was dat *docteurs spéciaux*, net als *agrégés*, toestemming zouden moeten krijgen van de regering voordat ze hun colleges mochten aanvatten. Concurrentie met de vastbenoemde hoogleraren was in elk geval uitgesloten. Het risico was te reëel dat een kandidaat die enkel uit was op winstbejag zijn vak zo zou inrichten dat het uitsluitend zou voorbereiden op de eisen van de examenjury. "Il pourra [...] réduire, en un mot, son cours à n'être plus qu'une espèce de catéchisme scientifique", aldus Springs

65. E. Prinz, "Rapport sur les cours de philosophie de l'université de Berlin", in: *Annales des Universités de Belgique*, 2 (1860-1863), p. 43.

landgenoot en collega aan de Luikse faculteit geneeskunde Théodore Schwann⁶⁶.

De regering volgde het advies van de verbeteringsraad integraal op zodat *docteurs spéciaux* vanaf 1864 voorstellen konden indienen om *cours privés* te doceren. Met in het achterhoofd de bedenking van veel hoogleraren dat vooral de theoretische benadering van de vakken en het feit dat ze dikwijls werden voorafgegaan door een bibliografische en historische inleiding een wetenschappelijke vorming aan de Duitse universiteiten mogelijk maakte, was het erg frappant welke keuzevakken werden uitgetoet. In Gent wijdden twee doctores in de geneeskunde in 1865-1866 keuzevakken aan de geschiedenis van de chirurgie en de geschiedenis van de geneeskunde⁶⁷. In hetzelfde academiejaar bestond ook in Luik het vak "geschiedenis van de chirurgie en uiteenzetting over de recentste ontwikkelingen in deze wetenschap", naast vakken als "algemene therapie van de kinderziekten" en "studie van de behandeling van breuken"⁶⁸. Opvallend was eveneens dat deze initiatieven zich beperkten tot de medische wetenschappen.

Lang hielden de meeste ervan het niet uit. Al in het driejaarlijks verslag uit 1872 (over de jaren 1868-1870) kloeg de minister over een gebrek aan nieuwe kandidaten⁶⁹. De oorzaak was hoofdzakelijk een tekort aan enthousiasme bij de studenten doordat de keuzevakken niet meetelden op de examens. Weinig pas afgestudeerde doctores waren geneigd veel moeite te doen om nieuwe vakken te organiseren voor slechts een handvol studenten. De Université libre de Bruxelles

66. "Procès-verbal de la séance du conseil de perfectionnement de l'enseignement supérieur (30 décembre 1863)", in: A. Vandenpeereboom, *Situation de l'enseignement supérieur donné aux frais de l'état. Rapport triennal présenté aux chambres législatives par M. le Ministre de l'Intérieur. Années 1862, 1863 et 1864* (Brussel: Gobbaerts 1866), p. 183.

67. J.J. Haus, "Discours (10 octobre 1865) et rapport sur la situation de l'université de Gand pendant l'année académique 1864-1865", in: *Université de Gand. Ouverture solennelle des Cours*, (1865), p. 76.

68. I. Kupfferschlaeger "Discours et rapport sur la situation de l'université de Liège pendant l'année académique 1864-1865", in: *Université de Liège. Ouverture solennelle des Cours*, (1865), p. 14.

69. B. Kervyn de Lettenhove, *Situation de l'enseignement supérieur donné aux frais de l'état. Rapport triennal présenté aux chambres législatives par M. le Ministre de l'Intérieur. Années 1868, 1869 et 1870* (Brussel: Gobbaerts 1872), p. xi.

kampte, weliswaar in mindere mate, met een gelijkaardig probleem. Enkele hoogleraren aan de faculteit geneeskunde stelden daarom een aantal grondige wijzigingen voor.

Ten eerste moesten de Brusselse geaggregeerden in nog grotere vrijheid dan hun collega's aan de rijksuniversiteiten het recht krijgen eigen vakken op te starten. Ten tweede zou dit recht moeten worden gewijzigd in een plicht. Geaggregeerden zouden na het behalen van hun aggregaatsdiploma worden verplicht om gedurende minstens één jaar mee te draaien in het onderwijs: doceren van gespecialiseerde en complementaire vakken, begeleiden van praktische oefeningen (de hoogleraren hadden daar immers onvoldoende tijd voor) en inspringen bij vervangingen. Als streefdoel namen ze zich voor aan elke hoogleraar minstens één geaggregeerde te verbinden, naar het voorbeeld van de Franse *professeurs suppléants*⁷⁰.

De verdiensten van het door Guillaume Rommelaere, Paul Heger en Louis Deroubaix uitgewerkte systeem lagen voor de hand⁷¹. Bij een vacature zou de administratieraad altijd kunnen kiezen uit een aanzienlijk aantal geschikte kandidaten, de continuïteit was gegarandeerd bij het plots overlijden van een docent en de toekomstige hoogleraren waren goed voorbereid op hun nieuwe taak. Ook in hun plan mochten de geaggregeerden slechts in uitzonderlijke gevallen concurrerende cursussen geven. Het aantal studenten was te laag om hen te kunnen verdelen over twee of meer docenten. Enkel indien een hoogleraar weigerde een plaatsvervangende geaggregeerde aan te duiden, mochten anderen hetzelfde vak geven om op die manier in noodgevallen toch onmiddellijk een opvolger beschikbaar te hebben. De administratieraad implementeerde de voorstellen bijna

70. G. Rommelaere, P. Heger en L. Deroubaix, *Mesures proposées par la faculté de médecine en vue de perfectionnement de son enseignement. Rapport approuvé en séance du 6 mars 1873* (Brussel: Manceaux 1874). Zie ook: A. Chervel, *Histoire de l'agrégation. Contribution à l'histoire de la culture scolaire* (Parijs: Kimé 1993).

71. A. Despy-Meyer en D. Devries, "Paul Héger, maître d'oeuvre des instituts d'enseignements et de recherche en sciences médicales voulos par Ernest Solvay à Bruxelles (1891-1895)", in: L.C. Palm, G. Vanpaemel en F.H. van Lunteren, "De toga om de wetenschap. Ontwikkelingen in het hoger onderwijs, in de geneeskunde, natuurwetenschappen en techniek in België en Nederland (1850-1940)", in: *Gewina. Tijdschrift voor de geschiedenis der geneeskunde, natuurwetenschappen, wiskunde en techniek*, 16 (1993), nr. 3 (themanummer), pp. 90-103.

integraal in de loop van de jaren 1880 wat de aanwerving van het docentencorps aanzienlijk vergemakkelijkte en een sterke uitbreiding van het aantal praktische oefeningen en vooral het aantal klinieken mogelijk maakte.

De Luikse faculteit geneeskunde ijverde bij de regering om de Brusselse maatregelen onmiddellijk over te nemen en het aggregaat op die manier nieuw leven in te blazen, maar het tegelijkertijd een enigszins andere invulling te geven. De oorspronkelijke intenties bleven ongewijzigd, namelijk de voorbereiding van toekomstige hoogleraren en de bevordering van de wetenschappelijke ingesteldheid aan de universiteiten. Veel meer dan vroeger zouden de geaggregeerden echter moeten worden ingeschakeld als assistenten bij het aan belang toenemende praktijkgedeelte van de opleiding⁷². Weliswaar zouden ze theoretisch nog steeds op eigen houtje vrije keuzevakken mogen doceren, al kwam daar in de praktijk nog maar weinig van terecht. Ook de *docteurs spéciaux* lieten het meestal afweten. Ze namen wel geregeld het initiatief om extra praktische oefeningen aan te bieden.

Aangezien het Luikse idee volledig paste in de geest van de wet van 1876, die enkele praktische proeven verplichtte in de examens aan de faculteiten wetenschappen en geneeskunde, was de regering moeiteloos overtuigd. Het voorstel kwam evenwel te laat om direct in de wet te worden opgenomen. "Toutefois, le Gouvernement a cherché à rapprocher l'organisation des universités belges de celle des universités allemandes, en créant, à titre d'essai, quelques fonctions nouvelles confiées à des agents qui portent le titre d'assistant", zoals minister Charles Delcour zelf verklaarde⁷³. Desondanks duurde het tot in 1882 voordat aan de faculteiten wetenschappen en geneeskunde *docteurs spéciaux* voor twee jaar (eventueel hernieuwbaar) konden worden benoemd tot assistent met als functie het helpen van de hoogleraar bij het experimenteel en praktisch onderwijs en bij het werk in de laboratoria. Assistenten met enkele wetenschappelijke publicaties op hun naam en een uitzonderlijke aanleg konden op hun beurt een mandaat als speciaal geaggregeerde aangeboden krijgen

72. C. Delcour, *Situation de l'enseignement supérieur donné aux frais de l'état. Rapport triennal présenté aux chambres législatives par M. le Ministre de l'Intérieur. Années 1874, 1875 et 1876* (Brussel: Gobbaerts 1879), pp. lxxv-lxxvi.

73. Delcour, *Situation de l'enseignement supérieur. Années 1874, 1875 et 1876* (1879), p. iii.

voor drie jaar met gelijkaardige taken, maar uitgebreid met het aanbieden van theoretisch onderwijs⁷⁴.

Het enthousiasme over de nieuwe maatregel was erg groot. De Gentse rector Albert Callier omschreef de benoeming van assistenten bijvoorbeeld als een uitgelezen kans om de invoering van het praktisch wetenschappelijk onderwijs verder te zetten. De kandidaat-hoogleraren werden bovendien uitstekend voorbereid op een eventuele professorale loopbaan. Na het behalen van het speciaal doctoraat volgden ze enkele jaren stage, eerst als assistent en nadien als speciaal geaggregeerde⁷⁵. Ook zijn Luikse collega Trasenster uitte zijn tevredenheid bij de opening van het nieuwe academiejaar⁷⁶. Toch gaven beide universiteiten een jaar later al eigen accenten aan het decreet. Terwijl in Gent de speciaal geaggregeerden evenzeer assistentstaken bleven uitvoeren, probeerde de Luikse universiteit hen iets meer onafhankelijkheid te bieden en hen meer te doen aansluiten bij de vroegere functie van geaggregeerden voor het hoger onderwijs, die trouwens niet was afgeschaft, maar nauwelijks nog werd ingevuld⁷⁷. Op zichzelf verraste het verschil niemand aangezien Luik altijd al voor meer vrijheid had gepleit in het onderwijsprogramma en voor de oprichting van keuzevakken.

Ongenoegen was er wel bij de filologen, filosofen, historici en juristen die in de kou bleven staan. Zij moesten zich tevreden stellen met de benoeming van een paar geaggregeerden per jaar, al dan niet met een speciaal doctoraat op zak. De Luikse historicus Eugène Hubert wees er in zijn rectorale redevoering in 1885 nochtans op dat zij bij de voorbereiding en het doceren van de seminaries evenzeer

74. "Arrêté royal réglementant l'institution des assistants et des agrégés spéciaux dans les universités de l'Etat (21 janvier 1882)", in: Thonissen, *Situation de l'enseignement supérieur. Années 1880, 1881 et 1882* (1886) pp. 36-37.

75. A. Callier, "Rapport sur la situation de l'université de Gand pendant l'année académique 1881-1882", in: *Université de Gand. Ouverture solennelle des Cours*, (1882), pp. 25-26.

76. L.J. Trasenster, "Discours prononcé le 17 octobre 1882, dans la séance d'ouverture solennelle des cours de l'université de Liège", in: *Université de Liège. Ouverture solennelle des Cours*, (1882), p. 66.

77. J.J. Thonissen, *Situation de l'enseignement supérieur donné aux frais de l'état. Rapport triennal présenté aux chambres législatives par M. le Ministre de l'Intérieur et de l'Instruction publique. Années 1883, 1884 et 1885* (Brussel: Gobbaerts 1887), pp. xxxiii-xxxvi.

assistenten en speciaal geaggregeerden konden gebruiken, al was het maar om in kleinere groepen te kunnen werken⁷⁸.

Ook Paul Thomas, classicus aan de Gentse universiteit, beschouwde de moeilijkheid voor de Belgische hoogleraren om echte "disciples" te vormen als één van de belangrijkste oorzaken voor het lage niveau van de wetenschappelijke studies in het land. "Avons-nous une école historique, philosophique, philologique, juridique, économique? Y a-t-il dans nos Universités (du moins dans nos facultés de philosophie et dans nos facultés de droit) une vie scientifique collective?" zo vroeg hij zich retorisch af. Zijn antwoord luidde overduidelijk neen en hij bepleitte daarom ook voor de faculteiten letteren en rechten meer mogelijkheden om uitstekende studenten onderwijs- en onderzoekskansen te bieden. "Dans la science comme dans l'armée, il ne suffit pas d'avoir des généraux, il faut des officiers et des soldats," zo zette hij zijn eis kracht bij⁷⁹. Tevergeefs, vòòr de invoering van het doctoraat in zijn huidige vorm in 1929 veranderde er op dit vlak voor de humane wetenschappen niets.

Aan de universiteit van Leuven was het nog erger gesteld. Niet alleen de faculteiten humane wetenschappen kampten er met een achterstand, maar de universiteit in haar geheel hinkte achterop. Al volgde Leuven in haar reglementen grotendeels het beleid van de rijksuniversiteiten door bijvoorbeeld de invoering van speciale wetenschappelijke doctoraten af te kondigen en al lanceerde de chemicus Louis Henry al in 1878 een pleidooi voor de benoeming van assistierend personeel⁸⁰, toch bleef het aantal geaggregeerden voor het hoger onderwijs er erg laag in vergelijking met de andere universiteiten.

78. E. Hubert, "Discours prononcé le 18 octobre 1885, à l'occasion de la remise des récompenses aux lauréats du concours de l'enseignement supérieur et du concours général de l'enseignement moyen du premier degré", in: Thonissen, *Situation de l'enseignement supérieur. Années 1883, 1884 et 1885* (1887), p. 362.

79. P. Thomas, *Examen ou certificat?* (Gent: Vanderhaeghen 1889), p. 10.

80. L. Henry, "De la science et des conditions du travail scientifique au point de vue des universités catholiques et de la société scientifique de Bruxelles", in: *Annales de la Société scientifique de Bruxelles*, 3 (1878-1879), pp. 414-415. Zie ook: B. Van Tiggelen, "De la chaire aux laboratoires: Louis Henry et la professionalisation de la recherche en sciences naturelles en Belgique", in: Palm, Vanpaemel en Van Lunteren, "De toga om de wetenschap", in: *Gewina*, 16 (1993), nr. 3 (themanummer), pp. 192-203.

Thomas verweet zijn Leuvense collega François Collard zich te verzetten tegen (de Belgische versie van) het systeem van privaatdocenten uit financiële overwegingen⁸¹. Veel doorslaggevender waren enerzijds de autoritaire benoemingspolitiek van het episcopaat die ertoe leidde dat het aggregaat nog veel minder dan in Gent of Luik werd gezien als een opstapje naar het professoraat en anderzijds de initiële tegenstand tegen de invoering van meer wetenschappelijk ingevuld onderwijs. In een latere fase vertraagde het tekort aan geaggregeerden nog eens de invoering van praktische oefeningen, wat de achterstand natuurlijk nog vergrootte.

Aan de rijksuniversiteiten kende de opleiding van toekomstige hoogleraren door het aggregaat, het speciaal doctoraat, het assistentschap of het speciaal aggregaat meer succes, zeker in de exacte wetenschappen. Het fungeerde zelfs enigszins als een *concours* op langere termijn naar het voorbeeld van het Duitse systeem van privaatdocenten. Toch bleef het klachten regenen over de ondoorzichtige benoemingspolitiek van de minister en het gebrek aan inspraak van de universiteiten en de faculteiten hierin⁸². Het leek soms weinig of niets uit te maken of de kandidaten bij een vacature al dan niet een jarenlange onderwijservaring hadden opgebouwd, wat natuurlijk aanzienlijk minder kandidaten motiveerde. Bovendien werden de assistenten volgens veel betrokkenen te weinig betaald. De Luikse fysioloog Léon Fredericq sprak jaren later nog van "une situation matérielle insuffisante et même humiliante faite aux jeunes docteurs qui auraient voulu se consacrer à la science pure"⁸³.

Eveneens tot op zekere hoogte slaagde het aggregaat in zijn andere missie, namelijk om de wetenschappelijke opdracht van de universiteit mee invulling te geven. Al bleef hun aantal in de loop van de hele negentiende eeuw relatief beperkt, toch namen zeker in Luik en Brussel regelmatig *agrégés* of *docteurs spéciaux* het initiatief vrije

81. P. Thomas, *Lettre ouverte à M. F. Collard, Professeur à l'Université catholique de Louvain* (Gent: Vanderhaeghen 1889), pp. 3-4.

82. L.J. Trasenster, "Discours sur les réformes dans l'enseignement supérieur, prononcé, le 19 octobre 1885, dans la séance d'ouverture solennelle des cours de l'université de Liège", in: Thonissen, *Situation de l'enseignement supérieur. Années 1883, 1884 et 1885* (1887), p. 142 en M. Wilmotte, *Mes mémoires* (Brussel: La Renaissance du Livre 1948), p. 32.

83. L. Fredericq, "L'enseignement de la physiologie en Belgique depuis un siècle", in: *Cent ans de médecine en Belgique, 1830-1930* (Brussel: Vromans 1931), p. 25.

keuzevakken op te starten. De assistenten en *agrégés spéciaux* betekenden op hun beurt een belangrijke hulp bij het uitbouwen van het wetenschappelijk en klinisch onderwijs in de loop van de jaren 1880. Het was dan ook niet te verwonderen dat Brussel en Luik op dit vlak duidelijk vooruit liepen in vergelijking met de andere universiteiten. Al waren de rechten van de Belgische geaggregeerden voor het hoger onderwijs veel uitgebreider dan deze van hun Franse tegenhangers, toch hadden ze met hun Duitse collega's minder gemeen dan velen in theorie zouden willen. Het meest essentiële kenmerk van de Duitse privaatsdocenten, om in volledige vrijheid en in concurrentie met de vastbenoemde hoogleraren het wetenschappelijk niveau de hoogte in te stuwen, ontbrak.